

DNEVNIKOVA KNJIŽNICA: Senčni ples Alojza Rebule

Zdenko Vrdlovec

Slovenci med asimilacijo in izseljevanjem

Roman Alojza Rebule Senčni ples se dogaja na Svobodnem tržaškem ozemlju, kjer je pisatelj, rojen leta 1925 v Šempolaju (San Pelagio), tudi živel. Svobodno tržaško ozemlje (STO) je bilo umetna oziroma kompromisna tvorba, ki je po drugi svetovni vojni nastala na pariški mirovni konferenci, kjer so zahodni zavezniki zahtevali umik jugoslovanske vojske iz Trsta. Sestavljeno je bilo iz cone A (obalno območje od Trsta oziroma Milj do Devina), ki je bilo pod anglo-ameriško upravo, in cone B (koprsko območje in severni del hrvaške Istre), ki je bila pod jugoslovansko upravo.

STO je obstajalo do leta 1954, ko je po London-skem sporazumu cona B pripadla Jugoslaviji, cona A pa Italiji (ta razmejitev je bila dokončno potrjena z jugoslovansko-italijanskimi sporazumi v Osimu leta 1975). Toda Senčni ples vseeno ni zgodovinski roman, najprej že zato ne, ker ga je pisatelj napisal poti koncu 50. let (roman je izšel leta 1960) kot še zelo živ spomin na komaj minuli čas Svobodnega tržaškega ozemlja, predvsem pa zato ne, kot so že zapisali literarni zgodovinarji, ker se vprašanje tržaškega slovenstva pri Rebuli povezuje z razmišljanjem o pomenu litearnega ustvarjanja, medtem ko se upodobitve vsakdanjega življenja nenehno prepletajo z eksistencialnimi meditacijami.

Ko se Silvan Kandor v Senčnem plesu po študiju v Ljubljani vrne v domačo vas Šentmaver (San Mauro), je nekje omenjeno begunsko taborišče; kdo so bili begunci?

To so bili Istrani iz cone B, ki so se začeli prosto-voljno ali manj prostovoljno izseljevati s tega območja; večinoma so se naselili na Tržaškem ali drugje po Italiji, nekateri pa so tudi odpotovali v Avstralijo ali ZDA.

V romanu pravzaprav gre za dve zgodbi, ena je o Silvanu kot učitelju in pisatelju, druga o njegovem bratu, delavcu na železnici.

Roman je napisan z dveh zornih kotov oziroma iz atmosfer: prva atmosfera je povezana z negotovo usodo Trsta v času zavezniške vojaške uprave in bojznijo slovenskih prebivalcev, da se bo vrnila tista Italija, ki je zanje nekoč že bila genocidna država. Drugi vidik pa je usoda junakovega brata Sandra, bivšega partizana oziroma vojaka italijanske vojske, ki je dezertiral v Gubčevo brigado in se po vojni vrnil v Trst. Tu je s težavo našel neko zaposlitev kot progovni delavec na železnici, v to delo se ni mogel vdati, prav tako pa je čutil to negotovo usodo mesta. Nazadnje se je odločil za odhod v Avstralijo, ker ga niso sprejeli ne na italijanski ne na jugoslovanski strani.

So se tedaj iz Trsta izseljevali samo Slovenci?

Ne, ne samo oni, verjetno pa so bili večina med temi izseljenci.

Kdo pa je organiziral ta izvoz Tržačanov v Avstralijo, anglo-ameriške oblasti?

Tega ne bi natančno vedel. Spominjam se samo tega, da je v pristanišče prihajala velika ladja, imenovana Toscana, ki je odvažala izseljence.

Nekdo reče o Trstu, da bi bilo najbolje, če bi bilo to kup kamenja...

Veste, po vojni je bilo v Trstu veliko razočaranje, ni bilo dela, vladala je velika stiska, veliko ljudi se je izselilo.

Je bilo takrat v Trstu še veliko Slovencev?

Saj so še danes, vendar je vprašanje, kakšni Slovenci so to, narodno zavednih najbrž res ni več veliko. Po začetku prve svetovne vojne jih je bilo nad 70.000, Trst je bil tedaj največje slovensko mesto. Ko je potem Trst zasedla Italija, je veliko tržaških Slovencev razselila po svojem polotoku, zlasti tiste, ki so delali v državnih službah, veliko jih je emigriralo v Jugoslavijo, nekaj pa se jih je izselilo v Argentino, to je bil tretji izseljeniški val. Skratka, po prvi svetovni vojni se je slovensko prebivalstvo v Trstu verjetno za več kot polovico zmanjšalo.

Zgodba, ki jo v romanu piše Silvan Kandor, govori o asimilaciji – kot da ni druge alternative: asimilacija ali izselitev.

To je res zgodba o asimilaciji, pripoveduje o kraškem fantu, ki v Trstu začne kot pek in konča kot buržuj. Problem asimilacije pesti Slovence v Italiji že dobrih 150 let.

Kaj menite o asimilaciji?

To je fenomen, ki ni usodno nujen, saj je odvisen je od posameznikove psihološke odpornosti, ki pa je bila pri tržaških Slovencih očitno zelo šibka. Seveda je pomemben tudi dejavnik pritiska, ki je bil še posebej močan pod fašizmom; toda to je bil brutalen pritisk, poleg tega pa obstaja bolj prefinjen, civilni pritisk, ki nima znakov nasilja, toda doživlja ga vsak, ki živi v neki tuji družbi.

.....

Obstaja bolj prefinjen, civilni pritisk, ki nima znakov nasilja, toda doživlja ga vsak, ki živi v neki tuji družbi.

.....

Toda ko Silvan obišče svojega nekdanjega profesorja grščine de Martinisa, ima ta zelo lep govor o malih narodih.

V profesorju de Martinisu sem obudil spomin na nekega italijanskega profesorja in znanega zgodovinarja Fabbia Cusina, po rodu Juda, ki je bil zelo odprt do Slovencev. V romanu mu pripišem besede o prednosti malega naroda, kot je slovenski, saj ga prav majhnost dela imunega pred določenimi deliriji velikih narodov; v Prešernu vidi utelešenje usode malega naroda.

Silvan piše svojo zgodbo za revijo Čupa, ki je verjetno prav tako izmišljeno ime za kakšno dejansko tržaško revijo.

Res je, saj je ta roman pravzaprav dokumentarec o tistem času. Z revijo Čupa sem aludiral na tedenk Novi list, ki ga je izdajal dr. Angel Besednjak in je ubiral nekakšno srednjo pot, se pravi, da se je poskušal ogniti polemiki med levico in desnico, med emigracijo in komunisti. Šlo mu je torej za neko spravno pot, da bi Slovence bolj združeval, kot razdvajal. Ko sem pisal roman, sem torej imel v mislih ta časopis, ki sem ga preimenoval v

Čupo – to je drevak, se pravi lesen čoln, iztesan iz enega samega debla: takšne čolne so imeli naši ribiči na tržaški obali, denimo v Nabrežini in Križu, in jih imajo še danes ponekod spravljene, seveda bolj v muzejske namene.

Tako kot vaš literarni junak ste tudi sami učili na slovenski šoli v Trstu.

Seveda, v vsakem romanu je nekaj avtobiografskega!

Silvanov brat Sandro je nekdanji partizan, a se kljub temu raje izseli v Avstralijo kot v Jugoslavijo.

Izseljevanje tržaških Slovencev, veste, je bilo deloma tudi posledica zablod tedanje jugoslovanske politike. Jugoslavija je gledala na Anglo-Amerikance kot na svoje sovražnike – takšen pogled ji je seveda narekovala sovjetska politika. Slovencem v Trstu so prepovedovali vsakršno sodelovanje z anglo-ameriško vojaško upravo, ta pa je Slovencem ponujala veliko služb, ki pa so jih namesto njih zasedli Italijani.

Anglo-ameriška uprava v conii A je torej skrbela za neko ravnovesje med slovenskimi in italijanskimi prebivalci Trsta?

Seveda, saj Angleži in Američani niso imeli nič proti Slovencem, dejansko so bili manj naklonjeni Italijanom kot svojim bivšim sovražnikom v vojni.

Kako pa je jugoslovanski politiki uspelo vsiljevati takšne pripovedi v Trstu?

Prek tržaške komunistične partije seveda. Prav tako so zahtevali, naj Slovenci v Trstu volijo italijanske napredne stranke – to je bila Kardeljeva zamisel, ki še danes zastruplja slovensko situacijo v Trstu. Ko je prišlo do jugoslovanskega preloma s Sovjetsko zvezo, je to spet odtegnilo del slovenskega delavstva, ker so imeli privrženca Tita za nacionaliste, ki so se pregrešili proti internacionalizmu. Takrat se je na Koprskem cela vrsta šol izpraznila, saj so starše dali otroke v italijanske šole, ker da so imeli slovenske za titoiistične in nacionalistične.

Medtem ko Silvan Kandor v svoji literarni zgodbi tržaškega Slovenca poroči z Italijanko, pa se sam ne more odločiti za romantično razmerje s profesorjevo hčerko Noro; tudi to razmerje ostane nekakšen senčni ples.

Silvana je morda zadrževal spomin na mrtvo ženo, mučila ga je depresivnost, negotova usoda mesta, zaposlovalo pisanje zgodbe, vse to je vplivalo, da je ostal sam in izginil v temo.